

Νομική Τεχνολογία: Χρήση αυτοματοποιημένων συστημάτων για παροχή νομικών υπηρεσιών

Κωνσταντίνος Ρόκας

Δρ., Δικηγόρος Νέας Υόρκης & New Jersey με ειδικευση στην νομική τεχνολογία

Καλησπέρα σας. Καταρχήν ήθελα να ευχαριστήσω την e-themis και τον πρόεδρό της Δημήτρη Αναστασόπουλο για την πρόσκληση συμμετοχής μου στο 5ο πανελλήνιο συνέδριο για Δίκαιο και Καινοτομία.

Οι νέες τεχνολογίες έχουν δημιουργήσει καινούριες δυνατότητες για να διευκολύνουν τόσο τον πολίτη, όσο και τον δικηγόρο στην δημιουργία νομικών εγγράφων και στην παροχή νομικών συμβουλών. Πλέον, στο διαδίκτυο μπορεί κανείς να βρει πληθώρα προγραμμάτων υπολογιστή, για παράδειγμα για την ετοιμασία φορολογικών δηλώσεων, ακόμα και στην Ελλάδα. Στις ΗΠΑ δε, εταιρίες όπως η intuit η οποία έχει δημιουργήσει το πρόγραμμα προετοιμασίας φορολογικών δηλώσεων TurboTax, έχουν τζίρο δισεκατομμυρίων δολαρίων.

Εκτός από φορολογικές δηλώσεις, ηλεκτρονικά συστήματα δημιουργίας νομικών εγγράφων τυγχάνουν ευρείας χρήσης και στο οικογενειακό δίκαιο, στην περίπτωση του συναινετικού διαζυγίου. Τα έγγραφα που χρειάζεται να κατατεθούν στο δικαστήριο για συναινετικό διαζύγιο είναι σχετικά τυποποιημένα, και σε πολλές χώρες όπως οι ΗΠΑ, ο Καναδάς και η Βρετανία, σημαντικό ποσοστό των διαζυγίων εκδίδεται χωρίς την μεσολάβηση δικηγόρου, αλλά με κατάθεση εγγράφων από τον ίδιο τον πολίτη που δημιουργήθηκαν από ένα εξειδικευμένο αυτοματοποιημένο σύστημα.

Ας σημειώσουμε εδώ ότι στις ΗΠΑ και σε πολλές άλλες χώρες, ο πολίτης έχει το δικαίωμα να εκπροσωπή τον εαυτό του χωρίς την μεσολάβηση δικηγόρου (*propria persona* ή *pro se*) στα ομοσπονδιακά και, στις περισσότερες περιπτώσεις, και στα πολιτειακά δικαστήρια. Εφόσον λοιπόν η μεσολάβηση δικηγόρου δεν είναι απαραίτητη, υπάρχει η ανάγκη και η ζήτηση για βιβλία ή εξειδικευμένα ηλεκτρονικά συστήματα που ετοιμάζουν νομικά έγγραφα και καθοδηγούν τον πολίτη για το πως να εκπροσωπήσει τον εαυτό του ενώπιον των κρατικών αρχών, ενόψει και του ότι δεν υπάρχει πάντοτε η οικονομική δυνατότητα για πρόσληψη δικηγόρου. Σε ορισμένες περιπτώσεις δε, ο πολίτης αντί να απευθυνθεί σε δικηγόρο, απευθύνεται σε κάποιον τρίτο χωρίς σχετική δικηγορική άδεια, για να του ετοιμά-

σει νομικά έγγραφα και να τον καθοδηγήσει σχετικά με τα βήματα που πρέπει να ακολουθήσει.

Ένα καίριο ζήτημα που τίθεται σε αυτές τις περιπτώσεις είναι αν οι υπηρεσίες που παρέχονται από τέτοια βιβλία ή ηλεκτρονικά συστήματα ή τρίτους συνιστούν παροχή νομικών υπηρεσιών άνευ σχετικής αδείας, κάτι που συνιστά αδίκημα στις περισσότερες χώρες και σε όλες σχεδόν τις αμερικανικές πολιτείες. Στην περίπτωση που κάποιος τρίτος, όντας μη δικηγόρος, βοηθάει κάποιον στην ετοιμασία νομικών εγγράφων, επιλέγοντας τα κατάλληλα έγγραφα και συμβουλευόντας για τον τρόπο συμπλήρωσής τους, τότε η απάντηση είναι σχετικά ξεκάθαρη - μια και η συμβουλή για την ετοιμασία νομικών εγγράφων, τουλάχιστον στις ΗΠΑ, συνιστά παροχή νομικών υπηρεσιών.

Είναι όμως πολύ πιο δυσχερές να διαπιστώσουμε αν κάποιο βιβλίο ή αυτοματοποιημένο σύστημα, που λειτουργεί χωρίς ανθρώπινη εξωτερική παρέμβαση, παρέχει νομικές υπηρεσίες άνευ αδείας κατά παράβαση της σχετικής νομοθεσίας. Το πρόβλημα έγκειται στην δυσκολία που υπάρχει στον ορισμό του τι σημαίνει η παροχή νομικών υπηρεσιών. Στην Αμερική, κάθε πολιτεία ορίζει με διαφορετικό τρόπο το τι σημαίνει παροχή νομικών υπηρεσιών, με αποτέλεσμα η απάντηση για το αν κάποιο βιβλίο ή αυτοματοποιημένο σύστημα παρέχει νομικές υπηρεσίες, να διαφέρει ενδεχομένως από πολιτεία σε πολιτεία.

Η συζήτηση αυτή απέκτησε πρακτική σημασία ήδη από το 1965 στις ΗΠΑ οπότε εκδόθηκε το βιβλίο *How to avoid Probate?* (Πως να αποφύγετε τις διαδικασίες που προβλέπει το κληρονομικό δίκαιο) του Norman Dacey. Το εν λόγω βιβλίο, ο συγγραφέας του οποίου δεν ήταν δικηγόρος, πούλησε εκατομμύρια αντίτυπα και προκάλεσε την ενόχληση πολλών δικηγόρων και δικηγορικών συλλόγων, που κατηγορήσαν τον συγγραφέα για άσκηση δικηγορικού επαγγέλματος άνευ αδείας. Το πρωτοβάθμιο δικαστήριο στην Νέα Υόρκη κατηγορήσε τον Dacey ότι με τις αναλυτικές οδηγίες, ερωτήσεις και συμβουλές για το πως να συμπληρωθούν νομικά έγγραφα, το βιβλίο του ουσιαστικά λειτουργούσε ακριβώς όπως και μια συνάντηση με έναν δικηγόρο που παρέχει εξατομικευμένες νομικές συμβουλές που ταιριάζουν σε μια συγκεκριμένη περίπτωση. Το εφετείο επικύρωσε την πρωτόδικη απόφαση, αναφέροντας ότι ο Dacey με πρόθεση επεδίωκε οι αναγνώστες του βιβλίου όχι μόνο να διαβάσουν αλλά και να εφαρμόσουν στην πράξη τις οδηγίες και τις συμβουλές του, αφού ο Dacey παρουσιαζόταν μέσω του βιβλίου του ως κάποιος ειδικός στο αντικείμενο. Ο Dacey τελικά δικαιώθηκε από το ανώτατο δικαστήριο της Νέας Υόρκης, το οποίο επικαλέστηκε στο δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασης ανεξάρτητα από το περιεχόμενο της. Το δικαστήριο ανέφερε ότι υπάρχουν άλλοι τρόποι για να προστατευθεί το κοινό από παραπλανητικά βιβλία με νομικές συμβουλές, όπως για

παράδειγμα ο νόμος σχετικά με την ψευδή ή την παραπλανητική διαφήμιση. Μια γενική απαγόρευση του βιβλίου δεν δικαιολογείται μόνο και μόνο επειδή ένα μικρό μέρος της κοινωνίας, αυτό των δικηγόρων, αισθάνεται ότι το βιβλίο αυτό παραβιάζει τα ειδικά δικαιώματα αυτής της ομάδας.

Πιο πρόσφατα, αντίστοιχα θέματα έχουν τεθεί και για εξειδικευμένα προγράμματα υπολογιστή που ετοιμάζουν νομικά έγγραφα. Το 1999, ο δικηγορικός σύλλογος του Τέξας κατηγορήσε την εταιρία Parsons, δημιουργό του προγράμματος Quicken Family Lawyer, για άσκηση δικηγορικού επαγγέλματος άνευ αδειάς. Το πρόγραμμα Quicken Family Lawyer επέλεγε και ετοίμαζε τα κατάλληλα νομικά έγγραφα για συμβόλαια, όπως μισθωτήρια και διαθήκες. Είχε δε και μια επιλογή που λεγόταν “Ρωτήστε τον Arthur Miller,” επιτρέποντας στον χρήστη να βρει νομικές συμβουλές και οδηγίες γραμμένες εκ των προτέρων από τον γνωστό καθηγητή του Harvard Arthur Miller. Το δικαστήριο του Τέξας κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το πρόγραμμα Quicken Family Lawyer “εξασκούσε” το δικηγορικό επάγγελμα χωρίς άδεια και απαγόρευσε την κυκλοφορία του. Η υπόθεση όμως δεν τελείωσε εκεί, αφού λίγο καιρό αργότερα ο πολιτειακός νόμος που ορίζει τι συνιστά άσκηση δικηγορικού επαγγέλματος αναθεωρήθηκε μετά από έντονες πιέσεις. Έτσι πλέον στο Τέξας, ο νόμος ορίζει ρητά ότι αυτοματοποιημένα συστήματα λογισμικού δεν παρέχουν νομικές υπηρεσίες και άρα η κυκλοφορία τους είναι νόμιμη.

Οι υψηλές δικηγορικές αμοιβές πάντως αναπόφευκτα στρέφουν το κοινό προς εναλλακτικές και πιο οικονομικές υπηρεσίες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η αμερικανική εταιρία παροχής νομικών εγγράφων LegalZoom. Η LegalZoom, που ξεκίνησε την λειτουργία της το 2001, έχει επίσημο τζίρο άνω των 150 εκατομμυρίων δολαρίων και παρέχει υπηρεσίες online ετοιμασίας εγγράφων για σύσταση εταιρίας, για καταχώρηση εμπορικού σήματος, για ενοικίαση ακινήτων, για σύνταξη διαθήκης, για διαζύγια και άλλα, σε χαμηλό κόστος, χωρίς να είναι δικηγορική εταιρία. Σύμφωνα με την LegalZoom, η ίδια δεν εξασκεί το δικηγορικό επάγγελμα, αφού τα έγγραφα που ετοιμάζονται online από τον ιστότοπό της ουσιαστικά δημιουργούνται από τους ίδιους τους πελάτες της.

Πολλοί δικηγορικοί σύλλογοι όμως δεν συμφώνησαν με αυτό το σκεπτικό. Στην πολιτεία του Μισούρι, πελάτες της LegalZoom κινήθηκαν δικαστικά εναντίον της με συλλογική αγωγή (class action) κατηγορώντας την ότι δέχτηκε αμοιβή για δικηγορικές υπηρεσίες χωρίς άδεια και δικαιώθηκαν στο πρωτόδικο δικαστήριο. Στην πολιτεία της Βόρειας Καρολίνας, ο δικηγορικός σύλλογος κινήθηκε εναντίον της LegalZoom και η υπόθεση εκκρεμεί. Στην πολιτεία του Οχάιο, το δικαστήριο ήταν πιο ευνοϊκό για την LegalZoom δικαιώνοντάς την για δικονομικούς λόγους

σε αντίστοιχη συλλογική αγωγή (class action) από πελάτες της εταιρίας, χωρίς να αξιολογήσει την υπόθεση επί της ουσίας.

Ένα εύλογο ερώτημα είναι αν μπορεί να επιτευχθεί ηλεκτρονική παροχή αντίστοιχων υπηρεσιών μέσα στα πλαίσια ενός δικηγορικού γραφείου, ώστε να αποφευχθούν κωλύματα που σχετίζονται με την άσκηση επαγγέλματος χωρίς άδεια όπως αυτά που αναφέραμε. Ένα δικηγορικό γραφείο όμως οφείλει να τηρεί τον δικηγορικό κώδικα δεοντολογίας στο σύνολό του για πληθώρα ζητημάτων. Έτσι, είναι δύσκολο για ένα δικηγορικό γραφείο να αντλήσει κεφάλαια, αφού σε όλες σχεδόν τις πολιτείες στην Αμερική, μόνο δικηγόροι δύνανται να είναι εταίροι σε ένα δικηγορικό γραφείο. Δεν μπορεί δηλαδή το δικηγορικό γραφείο να διεκδικήσει κεφάλαια από επιχειρηματίες που θέλουν ένα μερίδιο των μελλοντικών κερδών του γραφείου, όπως συμβαίνει σε εμπορικές επιχειρήσεις. Αντίστοιχα εμπόδια υπάρχουν και στην διαφήμιση ενός δικηγορικού γραφείου. Στις ΗΠΑ, οι δυνατότητες διαφήμισης για έναν δικηγόρο είναι γενικά εξαιρετικά περιορισμένες, και η εμπορική επιτυχία ηλεκτρονικών συστημάτων που παρέχουν νομικά έγγραφα σε χαμηλές τιμές, βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στο μάρκετινγκ και την διαφήμιση. Ένα δικηγορικό γραφείο δεν μπορεί να συνάψει συμφωνίες για επιμερισμό των κερδών (profit-sharing) με μη δικηγόρους, όπως συνηθίζεται σε άλλους κλάδους, όπου μια εταιρία παρέχει τις υπηρεσίες και μια τρίτη εταιρία προσελκύει τους πελάτες. Τέλος, στις ΗΠΑ και στις περισσότερες άλλες χώρες, η δικηγορική εκπροσώπηση συνήθως δεν περιορίζεται μόνο στην ετοιμασία νομικών εγγράφων, αλλά περιλαμβάνει και εκπροσώπηση στο δικαστήριο ή σε κάποια κρατική αρχή από την αρχή μέχρι την ολοκλήρωση της εκάστοτε διαδικασίας.

Παρόλα αυτά, αυτοματοποιημένα συστήματα για παροχή νομικών υπηρεσιών μπορούν να χρησιμοποιηθούν και χρησιμοποιούνται στην πράξη και από δικηγόρους. Τέτοια συστήματα μπορούν να καθοδηγήσουν τον δικηγόρο και να βελτιώσουν την αποδοτικότητα του, καθώς και να περιορίσουν τυχόν λάθη που είναι αναπόφευκτα. Πιο πρόσφατα, στις ΗΠΑ έχει αρχίσει να κερδίζει έδαφος ο θεσμός των unbundled legal services - δηλαδή παροχή μεμονωμένων δικηγορικών υπηρεσιών. Ο κώδικας δικηγορικής δεοντολογίας γενικά επιτρέπει, κατόπιν συμφωνίας μεταξύ δικηγόρου και πελάτη, την παροχή μεμονωμένων δικηγορικών υπηρεσιών - όπως για παράδειγμα την ετοιμασία από τον δικηγόρο κάποιων νομικών εγγράφων που στην συνέχεια ο πελάτης αναλαμβάνει να καταθέσει στην αρμόδια αρχή, χωρίς περαιτέρω δικηγορική εκπροσώπηση.

Πάντως, ο θεσμός των μεμονωμένων δικηγορικών υπηρεσιών έχει δεχθεί έντονη κριτική για λόγους δεοντολογίας. Ένας δικηγόρος οφείλει να λειτουργεί ως θεματοφύλακας της ειλικρίνειας (duty of candor) προς τις αρχές του κράτους. Δεν μπορεί

να επιτρέψει στον πελάτη του να κάνει ψευδείς δηλώσεις στο δικαστήριο ή να παρουσιάσει παραποιημένα έγγραφα. Ο δικηγόρος που παρέχει μεμονωμένες υπηρεσίες όμως ουσιαστικά παρακάμπτει αυτήν την υποχρέωση του, και το δικαστήριο ή η κρατική αρχή δεν έχει καν γνώση ότι ο πελάτης του δέχτηκε βοήθεια από κάποιον δικηγόρο. Επίσης, ένας δικηγόρος που αναλαμβάνει μεμονωμένες υπηρεσίες έχει μειωμένο μέτρο ευθύνης και έτσι μπορεί να αποφύγει τυχόν συνέπειες αμελούς συμπεριφοράς του όταν παρέχει μεμονωμένες υπηρεσίες.

Κατεξοχήν αμφιλεγόμενο ζήτημα το οποίο απασχολεί τους δικηγορικούς συλλόγους είναι κατά πόσον είναι θεμιτό ένας δικηγόρος να γράφει κατά παραγγελία δικόγραφα για κάποιον πελάτη, ο οποίος εκπροσωπεί τον εαυτό του στο δικαστήριο, δηλαδή χωρίς να είναι γνωστή η συμμετοχή του δικηγόρου στην διαδικασία. Αυτή η πρακτική, που είναι γνωστή ως *ghostwriting*, γενικά επιτρέπεται στις περισσότερες πολιτείες, παρόλο που υπάρχουν επιφυλάξεις για το κατά πόσο είναι δίκαια η χρήση της. Οι δικαστές στις ΗΠΑ συχνά δείχνουν μεγαλύτερη ευελιξία και κατανόηση σε άτομα που δεν εκπροσωπούνται από δικηγόρο και άρα έχουν άγνοια βασικών νομικών ζητημάτων. Σε αυτή την περίπτωση, η παροχή μεμονωμένων υπηρεσιών μπορεί να παραπλανήσει τον δικαστή υπέρ του ατόμου που δεν φαίνεται εκ πρώτης όψεως να εκπροσωπείται, αλλά παρόλα αυτά έχει δεχτεί βοήθεια από έναν ειδικό.

Αυτοματοποιημένα συστήματα για παροχή νομικών υπηρεσιών χρησιμοποιούνται και από κρατικές υπηρεσίες ή και μεγάλες ιδιωτικές επιχειρήσεις. Ένα παράδειγμα που δείχνει την ανάγκη για τέτοια συστήματα είναι η συμφωνία παροχής χρηματοοικονομικής ασφάλειας βάσει της σχετικής κοινοτικής οδηγίας. Πριν από κάθε διασυννοριακή συναλλαγή, οι μεγάλες ευρωπαϊκές τράπεζες πρέπει να διαπιστώσουν αν έχουν το δικαίωμα να διεκδικήσουν εγγυήσεις και τι αποθέματα θα πρέπει να διατηρήσουν ως αποτέλεσμα της συναλλαγής. Οι σχετικοί κανόνες είναι πάνω από χίλιοι και αφορούν όλες τις ευρωπαϊκές χώρες. Μια εξειδικευμένη online εφαρμογή, που σχεδιάστηκε ειδικά για αυτό το σκοπό, επιτρέπει σε τραπεζίτες και δικηγόρους να έχουν μια άμεση απάντηση σε αυτά τα ερωτήματα για κάθε συναλλαγή, συμπληρώνοντας ένα σύντομο ερωτηματολόγιο στον υπολογιστή. Το συγκεκριμένο σύστημα, σχεδιάστηκε με χρήση της εξειδικευμένης πλατφόρμας Neota Logic για λογαριασμό κάποιας τράπεζας και είναι διαθέσιμο και για το κοινό στον ιστότοπο της Neota Logic. Τα πλεονεκτήματα από την χρήση τέτοιων συστημάτων είναι τεράστια, και όταν αυτά χρησιμοποιούνται από μεγάλες εταιρίες για εσωτερική χρήση, δεν υπάρχουν τα προβλήματα δεοντολογίας που αναφέραμε προηγουμένως. Η δε online πλατφόρμα της Neota Logic είναι ένα από πολλαπλά συστήματα που έχουν σχεδιαστεί ειδικά για να διευκολύνουν ακόμα και εκείνον που δεν έχει γνώ-

ση προγραμματισμού να σχεδιάσει ερωματολογία που δίνουν απαντήσεις εξατομικευμένες σε κάθε ξεχωριστή περίπτωση.

Αντίστοιχα παραδείγματα μπορούμε να βρούμε και σε κρατικές υπηρεσίες που εξυπηρετούν τον πολίτη. Η πολιτεία της Φλόριδας για παράδειγμα σχεδιάζει ένα αυτοματοποιημένο σύστημα το οποίο ενημερώνει τον επίδοξο επιχειρηματία τι άδειες θα χρειαστεί για να ξεκινήσει ένα νέο επάγγελμα και πως θα τις προμηθευτεί. Το σύστημα αυτό θα μπορεί να χρησιμοποιηθεί είτε απευθείας από τον πολίτη μέσω του διαδικτύου ή από τους υπαλλήλους της πολιτείας που έρχονται σε επαφή με το κοινό και εξυπηρετούν τον πολίτη.

Η μετατροπή μεγάλου όγκου της νομοθεσίας σε γλώσσα προγραμματισμού που γίνεται κατανοητή από έναν υπολογιστή είναι συχνά μια δύσκολη διεργασία. Απαιτεί την συνεργασία εξειδικευμένων νομικών με γνώση τόσο του νόμου όσο και της ερμηνείας του, καθώς και ειδικών στον προγραμματισμό ηλεκτρονικών υπολογιστών. Συχνά η διαδικασία αυτή είναι εξαιρετικά περίπλοκη, μια και ο τρόπος γραφής της νομοθεσίας είναι δυσνόητος, αφού υπάρχουν πολλαπλές παραπομπές από διάφορα άρθρα της νομοθεσίας σε άλλα, τα οποία με την σειρά τους παραπέμπουν αλλού.

Έτσι, δημιουργήθηκε η ανάγκη δημιουργίας ειδικών γλωσσών προγραμματισμού, που έχουν τρόπο γραφής που προσεγγίζει εκείνο της νομοθεσίας. Το πλεονέκτημα μιας τέτοιας γλώσσας προγραμματισμού είναι ότι κάθε κανόνας (business rule) της νομοθεσίας μπορεί να μετατραπεί αυτούσιος σε έναν αντίστοιχο κανόνα που γίνεται αντιληπτός από τον υπολογιστή. Με αυτόν τον τρόπο υπάρχει μια αντιστοιχία ένα προς ένα ανάμεσα στο κείμενο της νομοθεσίας και στις εντολές που διαβάζει ο υπολογιστής. Με αυτήν την τεχνική, που είναι γνωστή ως mirroring, ελαχιστοποιούνται οι πιθανότητες για λάθη, που διαφορετικά θα ήταν αναπόφευκτα.

Μεγάλες εταιρίες λογισμικού όπως η Oracle, αλλά και μικρότερες εταιρίες έχουν δημιουργήσει ειδικές γλώσσες για business rules. Αυτές οι γλώσσες προγραμματισμού κάνουν χρήση του λεγόμενου “δηλωτικού προγραμματισμού” (declarative programming) αντί του “διαδικαστικού προγραμματισμού” (procedural programming), ο οποίος είναι γενικά πιο συνηθισμένος στο χώρο των υπολογιστών. Εντολές γραμμένες σε γλώσσα διαδικαστικού προγραμματισμού περιγράφουν ένα ένα τα βήματα που θα πρέπει να ακολουθήσει ο υπολογιστής που εκτελεί τις εντολές. Αντίθετα, εντολές γραμμένες σε γλώσσα δηλωτικού προγραμματισμού αποτελούνται από πολλούς αυτόνομους κανόνες (business rules) που συνδυάζονται αυτόματα από τον υπολογιστή που τους εκτελεί. Έτσι, είναι εφικτό η νομοθεσία να μετατραπεί κανόνα-κανόνα σε γλώσσα υπολογιστή.

Παράλληλα με την ανάγκη για ειδικές γλώσσες για business rules, έχει δημιουργηθεί και η ανάγκη για μια νέα ειδικότητα τεχνικού, αυτή του μηχανικού της νομικής τεχνολογίας, γνωστού ως legal knowledge engineer. Ο μηχανικός της νομικής τεχνολογίας ειδικεύεται στην μετατροπή των νόμων σε ηλεκτρονική μορφή που γίνεται αντιληπτή από έναν υπολογιστή.

Η διαδικασία μετατροπής της νομοθεσίας σε ηλεκτρονική μορφή έχει πολλά και σημαντικά πλεονεκτήματα. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται πολύ καλύτερη κατανόηση των νόμων και της αλληλεπίδρασης μεταξύ τους. Συχνά δε κατά την διάρκεια αυτής της διαδικασίας διαπιστώνονται λογικά παράδοξα, όπου υπάρχει σύγκρουση των κανόνων μεταξύ τους, ή περιπτώσεις που ο νόμος δεν προέβλεψε. Τέλος, με αυτόν τον τρόπο ο νόμος, που παραδοσιακά είναι δυσνόητος στον απλό πολίτη, γίνεται προσβάσιμος από το κοινό, που έχει την δυνατότητα να κάνει χρήση του ηλεκτρονικού συστήματος για να απαντήσει στα ερωτήματά του. Στις ΗΠΑ, έχει ήδη ξεκινήσει μια προσπάθεια από εθελοντές που κάνουν χρήση ανοικτού κώδικα (open source) να μετατρέψουν το σύνολο της νομοθεσίας σε ηλεκτρονική μορφή, μια προσπάθεια που ακόμα βρίσκεται σε πολύ πρώιμο στάδιο.

Κλείνοντας, είναι φανερό ότι το μέλλον επιφυλάσσει σημαντικές αλλαγές στον κλάδο της παροχής νομικών υπηρεσιών. Ο δικηγορικός κλάδος, όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά παγκοσμίως αντιστέκεται σθεναρά σε κάθε αλλαγή. Η πραγματικότητα όμως είναι ότι η οικονομική κρίση ασκεί σημαντικές πιέσεις στις δικηγορικές αμοιβές και οι νέες τεχνολογίες ανοίγουν νέους δρόμους για το μέλλον των νομικών υπηρεσιών. Όπως και σε πολλές άλλες περιπτώσεις, οι υψηλές τεχνολογίες του μέλλοντος μπορεί μεν σε ορισμένες περιπτώσεις να θίγουν ορισμένα παγιωμένα συμφέροντα κάποιων ομάδων, δημιουργούν όμως και νέες ευκαιρίες για όσους τις ενστερνίζονται και διευκολύνουν την καθημερινή ζωή του πολίτη.

Θα χαρώ να ακούσω τις σκέψεις σας και να συζητήσω μαζί σας για τα ζητήματα που τέθηκαν. Σας ευχαριστώ πολύ!

